

Idéforum

Vilken betydelse har teori för dagens idéhistoriska forskning?

ANNELIE DRAKMAN, ERIK ISBERG, SYNNE MYREBØE
OCH HAMPUS ÖSTH GUSTAFSSON*

För tio år sedan bjöds professor Richard Whatmore (då vid University of Sussex, idag University of St. Andrews) in som lärare på en nationell doktorandkurs i idéhistoria vid Umeå universitet. Kursen samlade ett 20-tal doktorander från hela landet och handlade om idéhistoria i ett globalt och jämförande perspektiv. Whatmore skulle föreläsa om den anglosaxiska traditionen av intellektuell historia, men började med att be doktoranderna presentera sin forskning och syn på idéhistoria. Det blev en omtumlande upplevelse, något som upphetsat rapporterades direkt efter föreläsningen och sedan igen i inledningen till Whatmores bok *What is Intellectual History?* (2016):

I was at a conference for Swedish graduate students in intellectual history in September 2014 at the University of Umeå and it became clear very quickly that no student had heard of Pocock, that no student had studied any of Skinner's methodological essays, and that the inspiration for their research was altogether Foucault.

I omvärldens ögon framstår numera alla svenska idéhistoriker som foucaultianer! Men hur väl stämmer det? Ofta brukar idéhistoria ses som ett tämligen empiriskt orienterat ämne men med stor öppenhet mot olika teorier, frågor och perspektiv. Visserligen finns nog en känsla hos många idéhistoriker att om man vore tvungen att välja en enskild tänkare som

* Annelie Drakman är vikarierande universitetslektor i idéhistoria vid Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet; Erik Isberg är forskare vid Avdelningen för historiska studier av vetenskap, teknik och miljö, KTH; Synne Myrebøe är postdoktor Institut für Bildungswissenschaft, Wiens universitet, och Hampus Östh Gustafsson är forskare vid Institutionen för idéhistoria, Uppsala universitet och Historiska institutionen, Lunds universitet.

påverkat ämnet mest under de senaste årtiondena, blir det ändå Foucault med efterföljande diskursteorier. Samtidigt har under samma period en mängd andra teorier använts av forskare inom ämnet, såsom teorier om strukturer, maktordningar, genus, sociala konstruktioner, offentligheter, kapital, system, gränsdragningar, ideologier, materialitet, begrepp, aktör-nätverk, föreställningar, temporalitet, medialisering och kunskaps-cirkulation.

Förutom att teorianvändning och analytiska begrepp kan skärpa analysen är de betydelsefulla för att sätta nya frågor under lupp och lyfta fram outforskade områden, aktörer och material. Därför är det viktigt att fråga sig vilka problem som framträdande teorier inom ämnet belyst men också vad som hamnat under radarn. Dessutom vilken relevans har dessa teorier i förhållande till centrala samhällsfrågor, såsom rättvisa, klimat, fred, utbildning och demokrati, och vad är det som saknas för att ämnets forskning ska kunna bidra med viktiga kunskaper och insikter utanför våra egna hägn?

Nu har det gått tio år sedan Whatmore utmålade svenska idéhistoriker som foucaultianer. Sedan dess har de teoretiska horisonterna breddats ytterligare, och det är denna utveckling som vi vill belysa här. Detta idéforum är alltså tänkt som en gemensam trendspaning och diskussion om betydelsen av teoretiska perspektiv inom dagens idéhistoriska forskning. Vad har varit viktigt, vad saknas och vad händer nu? I forumet deltar Annelie Drakman, Erik Isberg, Synne Myrebøe och Hampus Östh Gustafsson, som alla formats som forskare under den senaste tioårsperioden. De har också gemensamt att de är teoretiskt orienterade och intresserade av aktuella forskningsdiskussioner.

1. Vilka teorier har varit viktiga inom idéhistoria under det senaste decenniet och är det någon av dessa som varit särskilt betydelsefull för dig?

ANNELIE DRAKMAN: Mitt intryck är att den foucauldianska teoriapparatens varit särskilt stark inom medicinhistoria, där den främst använts för att visa på dolda maktförhållanden, orättvisor och förtryck. Men foucauldianska perspektiv förblir användbara även utanför medicinhistoria, vilket avhandlingar som exempelvis Linnea Tillemas *Övningar i frihet* (2021) och Sara Ekströms *Att styra genom känslor* (2023) visar.

Inom vetenskapshistoria har flera inspirerats av Latours actor-network theory, även om detta perspektiv nog var mer populärt för säg femton år sedan. Inom vetenskapshistoria generellt finns ju ofta ett överlapp mot STS, *science and technology studies*, där man ofta är väl bevandrad i aktuell genusvetenskaplig, sociologisk och antropologisk teori.

Det finns också en växande teoriapparat kring temporalitet, till exempel kring olika ”tidslager”, en förklaringsmodell som särskilt Helge Jordheim, professor i kulturhistoria i Oslo, lyft fram. Ett flertal nyutkomna antologier samt avhandlingar har ägnat sig åt att lyfta fram just föreställningar om tidsuppfattningar, exempelvis Martin Janssons *Samtidens gränser* (2023).

Jag och flera idéhistoriker med mig har de senaste åren därtill varit särskilt intresserade av känslor som studieobjekt. Det känslöhistoriska fältet hålls faktiskt främst samman av de teoretiska ramverken, där Barbara Rosenweins begrepp *emotional communities* varit mest inflytelserikt. Begreppet liknar Ludwig Flecks tankekollektiv i att det visar hur ett visst socialt sammanhang begränsar och möjliggör vissa sorters förgivettaganden, ageranden och förväntningshorisonter, men har använts framför allt för att visa hur känslor är förankrade inte bara i individer eller i det universella (ahistoriska) mänskliga sinnet generellt utan även i specifika historiska sammanhang. Det är också användbart för att förklara något många nog känner igen från våra egna liv: att den individuella känslomässiga reaktionen kan vara mycket präglad av det sammanhang man råkar befinna sig i – vi inte bara uttrycker känslor annorlunda i familjen respektive på jobbet, vi känner på olika sätt också. På senare år har också Monique Scheers begrepp *emotional practice* inspirerat många forskare. Generellt skulle jag nog säga att intresset för att utforska praktiker varit stabilt i ett flertal år, och inte verkar vara på väg att ebba ut ännu. Jag själv undersökte exempelvis ”medicinska praktiker” i min avhandling för att undvika att döma ut behandlingar vi idag inte använder oss av, till exempel åderlåtning, som irrationella på förhand.

Mer övergripande skulle jag säga att begreppshistoria, särskilt i Kosellecks efterföljd, har varit tongivande i de flesta idéhistoriska sammanhang jag rört mig i. Jag har själv testat detta angreppssätt på ett roligt och fruktbart sätt i en antologi, *Svenska Begreppshistorier*, som samlade bidrag från ett fyrtiotal svenska idéhistoriker. Jag skrev om orden ”Ren” och ”Snygg”, och fann metoden särskilt användbar för det senare begreppet, som ju har två helt skilda betydelser under olika perioder: tilldragande respektive pryddlig. Begreppshistoria är också en kvalitativ metod som jag tror med fördel kan kombineras med kvantitativa metoder inom digital humaniora. Därför har jag byggt upp mitt kommande forskningsprojekt kring begreppet ”kreativitet”, då jag tror att just varierande användningsfrekvens av ordet kreativitet (vilket bara är runt 70 år gammalt) mellan olika grupper kan ge tillgång till en lång rad intressanta forskjutningar i uppfattningar om hur skapande går till och bör förvaltas under 1960- och 1970-talen.

I övrigt var jag var jag tre år in i min forskarutbildning i idé- och lärdoms-historia i Uppsala år 2014, och jag minns väl seminariet med Whatmore.

Särskilt livaktigt är minnet av hur han nästan ramlade av stolen när han upptäckte att vi skolats in i en annan tradition än hans egen, och till exempel bara läst någon enstaka text av Skinner snarare än hela hans oeuvre. Hade sammansättningen av doktorander sett annorlunda ut kanske han fått en annan uppfattning, men nu var vi ganska många från Uppsala, som haft en starkt vetenskapshistorisk och medicinhistorisk inriktning. Det kanske var det som gav honom den något överdrivna bilden att vi enbart inspirerats av Foucault.

Det jag minns allra starkast från det seminariet är dock något annat. Vi doktorander ombads kort presentera våra avhandlingsämnen, och när jag nämnde att jag forskade om åderlätning, rekommenderade Whatmore en bok jag aldrig hört talas om: David Woottons *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates*, utgiven på Oxford University Press 2006. Denna faktiskt fullständigt befängda bok anklagar läkare från perioden före 1865 för att vara tröga bakåtsträvare vilka av lathet underlätit att överge uppenbart fruktlösa behandlingsmetoder.

I efterhand har jag förstått att Whatmores boktips förmodligen var ironiskt – Synne Myrebøe var vänlig nog att påpeka att han i andra sammanhang kritiskt ifrågasatt Woottons bok som ett exempel på *Whig history*. Men den ironin gick mig helt över huvudet 2014, då jag var en naiv doktorand som tenderade att ta saker bokstavligt. Jag trodde att Whatmore rekommenderade och stod bakom Woottons perspektiv. Det stilla raseri som växte i mig under läsandet av Woottons bok kom sedan att prägla hela min avhandling, vilken blev till en ingående redogörelse bland annat för varför åderlätning ansågs vara medicinskt verksamt. Därigenom formade Whatmores seminarium nog min egen forskning mer än något annat seminarium jag någonsin deltagit i. Oavsett vad hans intention var kanske jag borde skicka blommor.

ERIK ISBERG: Om Richard Whatmore hållit i ett doktorandseminarium 2024 tror jag inte att han hade rapporterat hem om de svenska foucaultianerna. Även om Foucault fortfarande framstår som en grundpelare i mycket av den svenska idéhistoriska forskningen ter sig fältet idag, från mitt perspektiv, bredare än vad Whatmore ger intryck av. Nya artikuleringer av tvärvetenskaplig humaniora och begrepp som kunskaps-cirkulation, temporalitet och antropocen hade varit svåra att härleda direkt till Foucault. Å andra sidan tror jag knappast namn ur den anglosaxiska tradition som Whatmore företräder – där Pocock och Skinner är helt centrala – hade varit mer välkända bland seminariedeltagarna 2024 jämfört med 2014. Han hade med andra ord fortsatt kunna berätta om de märkliga svenska idéhistorikerna för sina brittiska kollegor, men utan att behöva utnämna dem alla till foucaultianer.

Mitt generella intryck av den teoretiska utvecklingen det senaste decenniet – som sammanfaller med min egen grundutbildning och doktorandtid – är att den präglats av framväxten av nya tvärvetenskapliga forskningsmiljöer- och initiativ, som ofta varit forskningspolitiskt motiverade och inriktade mot stora frågor i samtiden. Digitala humaniora har öppnat upp för kvantitativa metoder och därmed också nya teoretiska ingångar till såväl nya som redan beforskade ämnen. Miljöhumaniora – som jag själv ligger närmast efter att ha varit doktorand anknuten till KTH Environmental Humanities Lab – har introducerat nya kopplingar mellan idéhistoria, ekokritik och naturvetenskapligt orienterad miljöforskning och varit en del av en rörelse mot ett uppluckrande av gränsen mellan natur och kultur. Även medicinsk humaniora har formerat sig som ett distinkt fält och är kanske också den inriktning som tydligast bygger vidare på det foucaultianska arvet som Whatmore identifierade 2014. Samtidigt har kunskaps historia dykt upp som en ny inriktning inom den historiska forskningen, som även om den rymmer många välbekanta grepp och frågeställningar för de flesta idéhistoriker, har satt ett bredare kunskapsbegrepp i fokus.

I min egen forskning har särskilt nya perspektiv på temporalitet varit av stor betydelse. Klimatkrisen och begrepp som antropocen och ”det planetära” har aktualiserat frågor om den historiska tidens gränser och relationen mellan olika typer av historieskrivning, från det geologiska till det samtidshistoriska. Här har flera svenska idéhistoriker, som Bergwik och Ekström samt Nordblad, gjort viktiga bidrag på senare år och pekat på behovet av att historicera hur olika tidskalor och temporaliteter har synkroniserats och förhandlats i historien och i samtiden. Planeten har framträtt, som Dipesh Chakrabarty (2019) menade i en uppmärksam artikel, som en ny humanistisk kategori. De senaste tio åren har många nya teoretiska och empiriska frågor uppkommit i ljuset av detta, men också, tror jag, visat behovet av idéhistorisk kontextualisering och humanistiska forskningsfrågor som går i dialog med samtida strömningar utan att förlora kritisk distans. För mig har historieteoretiska perspektiv, ofta med rötterna i Reinhart Kosellecks idéer om ”tidslager” och multipla temporaliteter, varit till stor hjälp för att hitta vägar in i miljövetenskapernas historia och den planetära skalan. Även Deborah Coens arbete (2018) om *histories of scaling* har varit intressant att arbeta med och öppnat upp nya teoretiska perspektiv för att förstå historiska processer som spänner över vitt skilda rumsliga och temporala skalor.

SYNNE MYREBØE: när vi nu står inför ”en gemensam trendspaning” med frågan om vilken betydelse teori har för dagens idéhistoriska forskning vill jag gå lite längre tillbaka i tid, nämligen till *Lychnos* temanummer om

teorier från 2008 – ett år som förövrigt beskrivits som gnistan till en samtida *uppmärksamhetsekonomi*. Efter en inledning där Anders Burman, Bosse Holmqvist och Shamal Kaveh lyfte fram frågan om teoriers roll i den samtida forskningen, följde sju artiklar som diskuterade receptionen av Adorno, Foucault, Butler, Said, samt mer generell teorireception inom historia, litteraturvetenskap och arkeologi. I inledningen skriver författarna att ”En viktig utgångspunkt för arbetet med temablocket har varit iakttagelsen att det går moden inom akademien – teoretiska moden.”

Min trendspaning kommer framför allt kretsa kring just teorier som mode – vad innebär teoretiserandet som mode idag? Att universiteten befinner sig på en marknad är inget nytt, men hur anpassningen till denna marknad ser ut framkommer väl bäst genom att syna hur akademiker på lokala plan arbetat sig fram i en globaliserad kunskapsstruktur under de senaste decennierna. I en amerikansk kontext har *academic branding* länge varit a och o för en ny generations akademiker med syfte att på kort tid och med en Tindertummes hastighet kunna presentera sin expertis i tävlan om uppmärksamhet. Här är det inte bara lärosätet eller ämnet som ska kunna förmedla sin attraktivitet utan även de enskilda individen. Från ett kunskaps sociologiskt perspektiv kan teori således betraktas som ett medel till att göra sig sedd inom en alltmer accelererande kunskapsproduktion där det är nödvändigt att exponera sin relevans och *grit* i den akademiska mångfalden.

Utifrån förväntningar på att kunna visa sin samhällsrelevans och reflektion över samtida geopolitiska utmaningar har forskningsmiljöer med tydlig teoretisk och/eller metodologisk *branding* under senare år kunnat etablera sig som nya utgåvor av redan existerande forskningsfält såväl inom idéhistoriaämnet som i dess utkant. Med skickliga forskare och duktig marknadsföring har centrumbildningar utgjort stjärn exempel som akademiska trendsättare genom att generera tydliga incitament för internationella publikationer, forskningssamarbeten och konferenser etcetera. Å ena sidan kan dessa satsningar ses som opportunistiska och reduktionistiska, å andra sidan kan de utgöra möjligheter till nya perspektiv, fruktbara samarbeten och avgörande möten som inte kunnat uppstå i de nationella, lokala gemenskaper där specialiserade forskare ofta har få som delar ens intressen. Det är mot denna bakgrund jag tänker mig att vi kan förstå och diskutera vilken betydelse teori som mode har för dagens idéhistoriska forskning där den primära drivkraften inte nödvändigtvis är att söka sätt att se. Snarare, eller lika mycket, handlar det om att bli sedd.

HAMPUS ÖSTH GUSTAFSSON: När jag påbörjade forskarutbildningen år 2015 var upplevelsen av mötet med Richard Whatmore fortfarande mycket aktuell bland mina äldre doktorandkollegor. Via fikabords- och korridor-

samtal förstod jag snart att de hade varit med om en märkbar intellektuell kollision. Jag fick själv därefter möjlighet att bekanta mig med den brittiska akademiska miljön genom en gästvistelse vid Oxfords universitet. Jag tillhörde då en litteraturvetenskaplig institution eftersom det flexibla svenska idéhistorieämnet – som välkänt är – vanligen saknar direkta motsvarigheter utomlands. Under utlandsterminen följde jag bland annat en föreläsningsserie med den från Cambridge tillresta Stefan Collini, som mer direkt härstammar ur den så kallade Sussexskolan, något han har gemensamt med Whatmore. I en dubbelantologi som sammanfattar centrala traditioner inom brittisk idéhistoria konstaterar Collini att:

It will, I trust, be obvious that the brief characterisation of intellectual history offered in the preceding paragraphs is open to dispute and has in fact been vigorously disputed in recent years. The work of Michel Foucault and his followers has encouraged a rather different form of engagement with the ‘discourses’ dominant in past societies

Ganska snart kunde jag konstatera att flera av de (anglo-amerikanska) namn Collini hänvisade till i sina föreläsningar hade gått mig helt förbi. Jag började ana att våra intellektuella horisonter inte riktigt omslöt varandra. Det var som om vi representerade två kulturer.

Poängen med denna personliga hågkomst är att lokala eller nationella ämnestraditioner spelar stor roll för vilken teoribildning som omfattas, särskilt när yngre forskare socialiseras in i en disciplin. Därmed kan också vad som syns vara tillfälligheter, såsom enskilda föreläsningar eller konferenser, spela avgörande roll genom att staka ut riktningar och påverka hur ett visst teoretiskt tankegoods används, cirkulerar och görs formativt för olika grupper eller generationer.

Med tanke på hur teoretiska traditioner sitter i väggarna är det så klart en ironi att stora delar av den svenska idéhistoriska forskningen under de senaste decennierna stått under så starkt inflytande av Foucault. Detta gäller i synnerhet min heminstitution i Uppsala, där han som bekant en gång i tiden förvägrades att disputeras. Genom Karin Johannissons och andras arbeten skulle jag säga att Foucaults grundläggande begrepp och synsätt etablerats som en sorts standardrepertoar. Min egen avhandling innehöll enbart en direkt hänvisning till honom, men det speglar snarast att mycket av hans tänkande blivit så självklart att referenser ibland framstår som överflödiga att skriva ut. Hela mitt diskursanalytiska angreppssätt hade knappast varit möjligt utan honom.

Här är Foucault inte ensam. När jag en gång presenterade mitt avhandlingsprojekt vid ett högre seminarium på annan ort fick jag frågan om jag kände till Thomas Gieryn. Först förstod jag knappt frågan. Gränsdragningsteori hade ju varit ett stående inslag under hela min masterutbild-

ning. Men sedan insåg jag att jag inte hade markerat inflytandet explicit i texten då jag kommit att uppfatta även detta perspektiv som av en så pass grundläggande karaktär.

Just ovanstående kombination av diskursanalytiska och vetenskaps-sociologiska (STS-influerade) perspektiv fångar ganska väl den idéhistoriska tradition jag skolats in i. Men bara ganska väl, för här saknas en tredje komponent – som återigen påminner om skillnaderna mot brittisk idéhistoria, där han inte haft samma genomslag. Jag talar om Koselleck. Under 2000-talet har han i Sverige (och givetvis på andra håll) uppnått ett inflytande bland idéhistoriker som är svårt att överskatta. Inte bara vad gäller begreppshistoria som initialt var mest framträdande i receptionen, utan på senare år är det snarare hans historieteoretiska kategorier erfarenhetsrum och förväntningshorisont samt tankar om tillvarons mångskiktade temporaliteter som stimulerat nya forskningsinsatser.

Jag själv må vara ganska eklektisk i min teorianvändning, men Helge Jordheim var definitivt något på spåren i den uppmärksammade *Läsningens vetenskap* (2003) där han förde samman Foucault och Koselleck genom att peka på deras användbarhet för en teoretiskt uppdaterad filologi inriktad på språkets historicitet. Ur ett svenskt perspektiv tycks det uppenbarligen inte ha varit lika självklart att också inkludera Skinner i detta, så som Jordheim gjorde. Men kanske möjliggör den relativt perifera skandinaviska positionen generellt ett friare förhållningssätt till engelska, franska respektive tyska traditioner.

Frågan om Cambridgeskolans fortsatta betydelse blir intressant att följa – i den mån svenska idéhistoriker intresserar sig. Pocock gick nyligen bort, vilket möjligen renderar minnesskrifter och en viss revival. Och Skinner blev faktiskt hedersdoktor i Uppsala så sent som 2018. Jag lyssnade då till hans föreläsning om Hobbes, men den gjorde knappast något revolutionerande avtryck. Möjligen kände jag mig lite mer teoretiskt stimulerad när jag vid en konferens i Edinburgh förra hösten slutligen själv fick höra Richard Whatmore tala om ”Crisis Tactics at the End of Enlightenment”. Men vem vet, kanske är även Cambridge- (och Sussex-) skolans kontextualiserande principer på ett sätt så pass självklara – och oumbärliga – för 2020-talets idéhistoriker att vi inte riktigt tänker på dem.

2. Vad finns för blinda fläckar inom idéhistorisk forskning och vilken förklaringskraft har de etablerade teoretiska ansatserna för att belysa angelägna frågor?

ANNELIE DRAKMAN: Jag tycker egentligen inte att det finns blinda fläckar inom idéhistoria, för det tankesättet förutsätter en ambition att täcka in ett visst fält eller ett visst slags kulturellt uttryck. Exempelvis skulle man

kunna tänka sig en blind fläck inom svensk litteraturvetenskap om ämnet skulle ha underlåtit att analysera en mycket tongivande svensk författare. I jämförelse är idéhistorieämnet alltför eklektiskt, vittomfattande och rörligt för att ha vita fläckar. Vi saknar ett tydligt sammanhållande studieobjekt, och utan en heltäckande ambition finns det ju inget sätt att missa något: vi kan ju knappast ha som ambition att täcka in allt som hänt inom filosofihistoria, vetenskapshistoria, medicinhistoria och allt annat idéhistoriker ägnar sig åt.

Men jag vill inte helt duka frågan. Det finns ju ändå något gemensamt drag i åtminstone de flesta idéhistoriska studier jag känner till: de syftar på något sätt till att klargöra tänkandets, resonerandets, det intellektuella samtalets historia. Om vi definierar idéhistoria utifrån detta kan vi ju faktiskt identifiera några saker som vi förbisett.

Särskilt vill jag framhålla det vardagliga tänkandet, resonerandet och diskuterandet. Det finns en vana inom ganska mycket idéhistorisk forskning att framför allt undersöka universitetsutbildade eliter. Detta har jag själv varit skyldig till genom att undersöka Nobelpristagare i fysik och provinsialläkare.

Men det intellektuella samtalet är naturligtvis mycket bredare än så, och det tror jag är orsaken till att jag och många andra finner det växande fältet kunskapshistoria intressant. I mitt fall handlar det om försöket att undersöka hur begreppet ”kreativitet” fick sin självklarhet på bara ungefär 70 år. På 1950-talet var ordet mycket sällsynt, men plockades då upp och utvecklades inom en akademisk kontext, särskilt inom amerikansk kognitiv psykologi. Men begreppet kreativitets verkan i världen kan inte förstås till fullo genom en undersökning av dess ursprung. Man missar mycket viktigt om man inte uppmärksammar sätten begreppet kreativitet *använts* i en lång rad mer vardagliga sammanhang, som i undervisning, reklam, bedömningar, sociala medier.

Jag tycker också att det finns en slentrianmässig vana (återigen, som jag själv varit skyldig till) att definiera en undersökt grupp utifrån deras yrkestillhörighet. Varför undersöker vi inte i stället generationskamrater som en grupp? Det finns också en tendens att fokusera på särskilt inflytelserika individer, vilken inte är särskilt förvånande. Jag är alls inte fientligt inställd mot sådana undersökningar (hej igen till mina Nobelpristagare), men det finns också mycket att vinna på att undersöka grupper som inte anses vara banbrytande. För att en idé ska kunna spridas måste det finnas mottaglighet för den, och den mottagligheten är lika spännande – om än kanske svårare – att förstå som den person som kanske var först med att mynta ett begrepp. Här kommer vi ju tillbaka till kunscapscirkulation, vilket ju är ett intresseområde inom en lång rad vetenskapshistoriska och kunskapshistoriska undersökningar.

En sak som kanske inte är en blind fläck, men en förändring som jag tycker är lite beklaglig, är att vi idéhistoriker som skrå har rört oss längre från det där allmänna, brett inbjudande tilltalet som var så viktigt på 1980- och 1990-talet, med författare som Ronny Ambjörnsson och Karin Johannisson. Vi har tappat lite av vår samhällstillvändhet.

På några decenniers sikt skulle jag också säga att förändrade finansieringsstrukturer för forskning har gjort att forskare väljer ämnen på ett lite annorlunda sätt än tidigare. Det tycks vara alltmer ovanligt att forskare på egen hand går in i forskningsämnen som är mer så att säga existentiellt angelägna, som knyter an till studenters och läsares vardagserfarenheter. I stället har förståelsen kring angelägenhet förskjutits. Ofta kommer ”angeläget” numera att betyda en fråga som tydligt och genomförbart kan operationalisera ett större, vagare värde som alla är ense om är viktigt, exempelvis hållbarhet. Det ger en slags undersökningar som är nog så viktiga, men kanske mer utifrån en samhällsvetenskaplig mall där det yttersta syftet är att förklara politiska beslut samt påverka policydiskussioner än som texter vilka studenter kan förstå och entusiasmeras av.

ERIK ISBERG: Idéhistorisk forskning har en stor spännvidd, även om ämnet i sig inte är särskilt stort. Denna teoretiska och empiriska mångfald – eller spretighet om man så vill – tycker jag gör det svårt att peka ut större områden som är helt förbisedda. Samtidigt betyder detta förstås också att det finns många vita fläckar, många platser i det vidsträckta forskningslandskapet som inte uppmärksammas i den idéhistoriska forskningen. Kanske är det här som kunskapshistoriska perspektiv de senaste åren har bidragit som mest: genom att uppmärksamma hur kunskap kan produceras och cirkulerar bland fler aktörer, och i fler sammanhang, har etablerade idéhistoriska teoretiska ansatser kunnat appliceras bortom sina tidigare ramar. Patientföreningar, kristna studieförbund och chefskurser är bara några nya exempel på aktörer och sammanhang som skrivits in i den svenska idéhistorien de senaste åren. Samtidigt tror jag det finns mer att göra på den här fronten. Miljöhistorisk forskning har till exempel, i ett internationellt sammanhang, börjat intressera sig alltmer för rollen som näringsliv och energiföretag haft i skapandet av nya förståelser av miljön som kunskapsobjekt. Även i en svensk, idéhistorisk kontext tror jag att fler undersökningar av det här slaget skulle kunna bredda etablerade historier om vetenskap, teknik och kunskap mer generellt.

Jag tror också att det finns en ständig spänning mellan teoretisk bredd och inomdisciplinär koherens. Detta är knappast något nytt för idéhistoriker, men den här spänningen verkar samtidigt ha tagit sig nya uttryck under det senaste decenniet. De senaste årens stora satsningar på olika typer av tvärvetenskaplig humaniora med fokus på specifika frågor – miljö,

digitalisering, medicin och hälsa – har varit enormt generativa för såväl nya empiriska ansatser som teoretiska infallsvinklar. Ofta tycks teoriutveckling ske i dialog med internationella nätverk inom till exempel miljöhumaniora snarare än i nationella forskningsinfrastrukturer- och tidskrifter för idéhistoria. Idéhistorisk forskning kan också, tack vare de här nya paraplybegreppen, finansieras av en bredare grupp finansärer, som till exempel Formas eller Energimyndigheten. Här tror jag det är viktigt att hitta sätt att ta till vara på den teoretiska bredden som institutionaliseras i och med de här strukturerna för forskningsfinansiering och skapa inomvetenskapliga strukturer för utbyten mellan olika underdiscipliner.

Idéhistorieämnet måste få fortsätta vara brett men utan att fragmenteras allt för mycket. Det finns också en risk att ett fokus på att ”belysa angelägna frågor” per automatik leder till snävare tidsperspektiv och ett starkt historiskt fokus på modern eller samtida historia. Jag tror dock att idéhistoria har stora möjligheter att närma sig stora samtidsfrågor utan att nödvändigtvis tvingas in i allt för snäva tidsramar. Jean-Baptiste Fressoz och Fabien Lochers *Chaos in the Heavens* (2024) och samlingsvolymen *New Earth Histories* (2023) är två exempel på ny, internationell ”idéhistorisk” forskning som kombinerar angelägna samtidsfrågor med djupare tidsperspektiv och breddat historiskt aktörskap. Det är en svår balansgång. Krav på angelägenhet kan bli begränsande, samtidigt som idéhistoriska metoder och teoretiska ansatser har stora möjligheter att belysa dessa angelägna frågor på ett sätt som samhällsvetenskapliga perspektiv inte kan göra. Att hitta just en balans mellan samtidsrelevans och angelägenhet och en kritisk distans till buzzwords och forskningspolitiska krav på nytta ter sig för mig – för att använda just ett sådant buzzword – som en av idéhistorisk forsknings stora utmaningar framöver.

SYNNE MYREBØE: Introduktionen av nya trender, om än gamla stilar i ny tappning, har möjliggjort förändring av stelbenta och problematiska strukturer, men också triggat tendensen att *buzz words* får styra forskarnas blick. Vad som gör sig påkallad i spaningen av teoretiska trender idag är därmed frågan ”varför detta, just nu?”. För kanske kan frågor om teoretiska moden inom idéhistoria säga något om idéhistorias samtidshistoria och idéhistorikers förståelse av sitt eget arbete.

Det underfundiga med mode som kanske sällan uppmärksammas i en akademisk kontext är medvetenheten om dess kvintessens som överflöd och övergående begär. Mode är i sin bästa form, ironi på allvar. Mode – i kläder; liksom i akademiens teorier – handlar om sätt att se och få syn på sin samtid. Det handlar om att iscensätta och presentera något som ofrånkomligen följer något annat. Mode kan vara konservativt eller radikalt

– det kan bevara och bryta upp vanda förgivettaganden. Snarare än att svara på frågan om blinda fläckar som för tanken till oupptäckt terräng redo att exploateras, kan blicken därmed med fördel riktas mot de praktiker och moden med vilka idéhistoriker formar sitt ämne och idéhistoriska persona. Hur formuleras frågor som anses angelägna och vad är det som inte anses vara angeläget? På vilka sätt förklaras angelägna teorier på bekostnad av andra, mindre angelägna sätt att läsa och skriva?

Den svenska idéhistoriska forskningen är i hög grad heterogen med inriktningar som är mer historiskt-institutionellt bestämmande än beroende av skiftande trender. Den breda mångfalden verkar vara till belåtenhet för de flesta där olika teoretiska förståelser ses som en kreativ pluralism. Från att ha praktiserat det som anklagats för en hagiografisk och hermeneutisk historieskrivning, upptagen av idéer till en intellektuell elit av vita män (och några kvinnor) har senare decenniernas teoretiska perspektiv i viss grad tagit höjd för kritiken av en patriarkal och eurocentrisk förståelse av idéer och historia, inte minst genom att utforska gränser och temporalitet som en historisering av "tid" och "rum". Jag är emellertid osäker på i vilken grad denna kritik också riktas mot den egna organisationen av kunskap, kunskapssubjekt och kulturella praktiker.

Det jag efterfrågar i en kanske mer inomdisciplinär diskussion är en självgranskning av det idéhistoriska arbetets själv- och ämneskonstituerande göranden. För även om samtidens frågor bjuder in till nyfunna teoretiska perspektiv för att förstå det material som undersöks, behöver egna sätt att se också kunna utgöra underlag för kritisk översyn. Trender i teorier är ju inte bara något som följs, utan de skapas och skapar förutsättning för det akademiska arbetet och akademiska arbetare. Utan att granska hur idé- och lärdomshistoria organiserat och kultiverat kunskapskulturer och kunskapssubjekt, riskerar man att återupprepa den kunskapsorganisation man säger sig vilja kritisera eller lämna bakom sig. Bakom innovativa idéströmningar spelas historiens spöke ständigt upp i de egna etablerade praktikerna och i idéhistorieskrivningens politik.

HAMPUS ÖSTH GUSTAFSSON: Som framgick i mitt förra svar har jag själv sökt att kombinera diskursanalytiska ansatser med hermeneutiska och kunskaps sociologiska perspektiv. Att sammanföra de sistnämnda ser jag som särskilt betydelsefullt. Olika kunskaps sociologiska teoribildningar har under de senaste decennierna visat sig mycket användbara och anammats på skiftande sätt inom idéhistoriska forskningsfält, inte minst genom att visa på hur kunskapens historia måste förstås som situerad och alltid har omfattat politiska och sociala dimensioner.

I enlighet med denna harawayskt situerande logik är frågan om blinda fläckar inom idéhistorisk forskning givetvis kontextberoende. Och efter-

som det svenska idéhistoriefältet är så mångbottnat (eventuellt fragmenterat) blir det svårt att ge ett generellt svar på vilka teoretiska ansatser som vore mest angelägna för att fylla eventuella luckor. Det faktum att vårt ämne tycks ha så öppna svängdörrar och samlar akademiker med ganska olika bakgrund möjliggör ett kontinuerligt flöde av nya teoretiska influenser liksom att den enskilda forskaren kan röra sig i många olika riktningar och tala till olika publikter. Jag har själv bedrivit forskning inom fältet som vetter mot alltifrån litteratursociologi till organisationsteori, och har då behövt anpassa mina teoretiska ingångar samt mottagit nya impulser. Teoriernas förklaringsvärde varierar alltså med sammanhanget, vilket gör att själva frågan om blinda fläckar kanske skulle behöva formuleras på ett annorlunda sätt.

En av de största återkommande utmaningarna sett till rådande trender inom historisk forskning i bred bemärkelse tror jag består i att upprätthålla tillräcklig analytisk skärpa och konkretion samtidigt som forskningen tillåts omfamna vidare studieobjekt. Under de allra senaste åren har vi sett ett nytt intresse för exempelvis historiskt aktörskap, situerade praktiker och kunskapens materialiteter – aspekter som kan bidra till att göra bland annat diskursanalyser mer precisa och kopplade till frågor om makt och legitimitet. Hur kan den typen av ingångar kombineras på robusta sätt samtidigt som vi gör anspråk på att förklara mer omfattande förändringsprocesser?

För att 2000-talets idéhistoriska forskning ska förbli vital är jag övertygad om att vi behöver utveckla sofistikerade teorier som hjälper oss att framställa mer syntetisk historisk kunskap, men utan att för den skull dras ned i positivistiska strömmar (med reservation för att humanioras relevans handlar om betydligt mer än teoriutveckling). Hur kan vi röra oss bortom det dekonstruktiva för att med stöd i vår expertis uttala oss mer handfast om historisk förändring och etableringen av intellektuella ordningar? Att peka ut olikheter och det historiskt specifika borde vara medlet, inte målet, som James Secord påminner om i ”Knowledge in Transit” (2004). Annars riskerar vi att irra runt var och en för sig inuti ett Babels (elfenbens) torn.

Metaberättelsernas tid är knappast förbi om vi nu lever i skede av polarisering och förment kulturkrig. Kampen kommer att stå om de historiska berättelser som legitimerar specifika handlingsalternativ. Om inte historiker tar aktivt ansvar kommer andra att träda in i vårt ställe. Men här har vi såklart särskilt relevanta kunskaper att bidra med om vi lyckas aktivera dem inom ramen för större integrativa samarbetskonstellationer i det bredare vetenskapssamfundet, vilket kräver en inte oansenlig pragmatism. Problemet är att det finns en utbredd osäkerhet kring hur det historiska kunskapsunderlaget ska paketeras. Det finns därmed skäl att lägga större omsorg vid hur vi tränas i att tänka i större banor

kring dessa frågor och hur idéhistoriska perspektiv effektivt kan mobiliseras i dagsaktuella ämnen. Diskussioner om syntes vs. analys har böljat fram och tillbaka i historievetenskapernas moderna historia, så detta rör sig inte om någon ny utmaning. Men kanske kan själva vetenskapen om dess återkommande karaktär hjälpa oss att mer sansat och nyanserat svara på dagens utmaningar.

3. *Finns det någon teoretisk strömning idag som du tror skulle kan hjälpa dig att öppna upp för nya frågor och ämnen att undersöka?*

ANNELIE DRAKMAN: I min framtida forskargärning hoppas jag särskilt fördjupa mina ansatser inom digitala humaniora. Detta är ju en mer metodologisk än en teoretisk ingång, men även metoder öppnar upp nya frågor. Distansläsning ser på språk som en struktur, och förfrämligar därför text på ett ofta förvånande sätt vilket ibland leder till oväntade insikter. Jag vill exempelvis undersöka hur ord som kreativitet relaterar till å ena sidan innovation, med konnotationer till teknisk förbättringsiver, å andra sidan fantasi, med konnotationer till drömsk, ohämmad frihet. Vilka ord som faktiskt används i samma paragraf är lätt att avgöra via konkordansverktyg. Sådana analyser visar på hur långt ifrån varandra i meningar och paragrafer ord förekommer. Det vill säga: när används ordet kreativitet direkt efter ett ord som innovation? När används det som antonym, motståndsord? Förekommer någonsin innovation och fantasi tillsammans utan kreativitet som länk?

Begreppshistoria är för mig en trygg, pålitlig metod som jag kan lita mig mot för att ge mer vilda, ostrukturerade undersökningar stadga. Exempelvis har jag i flera år varit intresserad av att förstå ord som används för att beskriva glädje på svenska och engelska, och skriver just nu – sakta, sakta – på en bok jag kallar *Glädjens idéhistoria*. Jag tycker verkligen det finns mycket insikt att hämta genom att undersöka vilka nyansskillnader som finns mellan såg salighet, gladlynthet och lycksalighet eller mellan exuberance, excitement och ecstasy. Här kan man också göra etymologiska undersökningar som visar på dolda lager av mening i ord vi använder. Dessa metoder kan också, menar jag, med fördel kombineras med olika varianter av ordräkning som exempelvis frekvensanalys. Sådana analyser kompletterar på ett tillfredsställande sätt mer kvalitativa närläsningar genom att ge konkretion och en pålitlighet grundad i noggrannhet.

Jag är också som sagt intresserad av kunskaps-cirkulation, och där hämtar jag nog mest inspiration från den lite äldre vetenskapshistoriska teori-bildningen, exempelvis Jim Secords berömda artikel från 2004. Men även kunskaps-historia lockar mig eftersom det öppnar upp för att se aktörer

vilka annars skulle ses som oviktiga som aktörer på samma scen som världsberömda namn. Kunskaphistoria drar om gränserna för vilka personer anses höra ihop eller inte – i stället för att undersöka exempelvis fysiker så kan man undersöka alla som talar om begreppet kreativitet under amerikanskt 1960-tal, och få en blandad skara som studieobjekt. Man riskerar rörlighet och otydlighet, men det finns också mycket att vinna på att dra om gränserna tror jag.

I övrigt brukar jag faktiskt låta min teori- och metodapparat framstå som lite underförstådd, på ett sätt som jag tycker är ganska vanligt bland idéhistoriker när vi väl sluppit ut från avhandlingens betsel, dess begränsande form. Kanske blir det ibland otydligt, men jag tycker ofta att texter blir mer njutbara när teori bara nämns precis när den är absolut nödvändig, och i övrigt förblir underförstådd. Här finns det naturligtvis många olika åsikter, och vi går alla in i forskningsprocessen utifrån olika håll. För mig är inte särskilt ofta en viss teoretisk strömning som väcker nya frågor. Snarare blir jag inspirerad och nyfiken när jag stöter på nytt källmaterial att utforska.

ERIK ISBERG: För mig har de senaste årens teoretiska diskussioner om antropocen, temporalitet och det planetära varit formativa, men jag känner också att det nu finns ett allt större behov av att faktiskt utforska de här teoretiska ramverken i fler historiska kontexter. Jag tycker det känns mer spännande med forskning som till exempel handlar om temporalisering, men som utgår från specifika materiella och kulturella omständigheter snarare än stora teoretiska debatter. Det finns fortfarande, tror jag, många generativa forskningsfrågor att arbeta vidare med som fokuserar på tid och temporalitet, som kan belysa *hur* olika tider hänger ihop och interagerar snarare än att bara slå fast *att* de gör det. För mig har ett fokus på tid inneburit att annars välbeforskade historiska sammanhang har kunnat framträda i ett delvis nytt ljus. Idéhistoria har stora möjligheter att kombinera stora teoretiska ansatser med empiriskt förankrad forskning, vilket jag ofta upplever kan komma i andra hand i mer teoretiskt orienterade studier av tid och temporalisering.

I mitt eget kommande forskningsprojekt kommer jag att undersöka begreppet geofysik i olika vetenskapliga och kommersiella kontexter efter första världskrigets slut. Genom att följa hur geofysik institutionaliserades i internationella vetenskapliga samfund, oljeindustrin och hos forskare som fältarbetade i Arktis är målsättningen att skriva en mer mångfaceterad idéhistorisk studie av geofysikens historia. Min förhoppning är att kunna kombinera begreppshistoriska metoder och nya perspektiv från energihistoria – som till exempel begreppet *petrokultur* (Millcrantz et al 2022) – och vetenskapshistoria för att kunna närma mig geofysikbegreppet på

ett förhoppningsvis nytt och spännande sätt. Snarare än att följa en teoretisk strömning skulle jag nog snarare se det som att mitt mål är att överbrygga klyftor mellan olika spår i den idéhistoriska forskningen.

Kanske är det ett tecken i tiden att Max Planck-institutet för vetenskapshistoria i Berlin har inrättat en avdelning för ”kunskapssystem”, som ska fokusera på hur kunskap produceras, värderas och medieras i såväl inomvetenskapliga sammanhang som en större offentlighet. Ett bredare kunskapsbegrepp leder till nya teoretiska ingångar. För idéhistorisk forskning mer generellt tror jag att detta kan vara en intressant väg mot nya forskningsfrågor och öppningar för mer samarbete mellan olika forskningsfält- och inriktningar. I min egen forskning har den här typen av perspektiv varit till stor hjälp för att formulera nya ämnen och uppslag, inte minst för att det tvingar en att leta på nya platser och få syn på aktörer som annars inte hamnat i ens blickfång. Det blir ett sätt att ringa in relevanta historiska sammanhang som tidigare varit osynliga.

Jag har länge känt mig inspirerad av Lorraine Dastons formulering om att ”historicera det uppenbara”, att vända sig mot det som vi annars tar för givet och försöka förstå dess historicitet. Det är förstås ingen sammanhållen teoretisk ingång, men det talar ändå till, tycker jag, idéhistorisk forsknings stora möjligheter att få oss att se på saker i ett nytt ljus.

SYNNE MYREBØE: I denna trendspaning har jag efterfrågat självkritiska betraktelser över det som kanske bäst kan förstås som kulturella praktiker inom svensk idéhistoria. I synnerhet skulle en reflektion över språkets begränsning och begränsande verkan kunna öppna upp för en mer sensibel verksamhet. Detta pågår redan inom tvärvetenskapliga projekt som kombinerar politisk idéhistoria, filosofi, religionsfilosofi och estetiska teorier. Jag föreställer mig att den stora behållningen av dessa samarbeten inte ligger i de slutliga publikationerna eller befordran till högre positioner. Snarare är det förmågan att läsa på olika sätt som skärps i möten med andra ingångar än de redan invanda – i perspektiv, material och värden. Även om dessa arbeten och dess mångdimensionella teorier inte är de som hörs bäst i bruset så erbjuder dessa strömningar nya frågor och ämnen för framtida idéhistoria, inte minst om det innebär möjlighetsrum för olika kunskaper och erfarenheter att mötas.

Jag har också sett på teori som mode snarare än att lyfta fram moden inom teorireceptionen av till exempel Ethan Kleinbergs och Karen Barads arbeten (för att nämna två namn i tiden). För mellan *haute couture* och massproducerade trender befinner sig lejonparten av idéhistorisk forskning och de strömningar som skapar den väv ur vilken modet träder fram. Ja, kanske kan förståelsen av teori som strömning rentav utgöra en antipod till elitismens *high tables* likaväl som till trendiga eller tradiga moden.

Uppvuxen på Nya Zeeland beskrev J.G.A. Pocock sig som en ”antipodian” som aldrig kände sig hemma i Cambridge även om han ofta ses som en av frontfigurerna inom den så kallade ”the Cambridge School” i *Intellectual History*. Första essän i Pococks *The Discovery of Islands* har titeln ”The antipodean perception” och utgör en autobiografisk utläggning av ett liv som ”en fjärde generationens kolonist” och ”en andra generationens akademiker”, men också som ”en utlänning” i England och USA. I denna essä hittar jag något av det jag själv söker som en av fler ingångar till att läsa hur idéhistorieämnet formats vid olika tider och lärosäten av olika personer: texter där idéhistoriker reflekterar över sitt eget teoretiserande.

För att återgå till den inledande frågan till detta forum, så blev det kanske inte som tänkt då Richard Whatmore bjudits in och tackat ja till att hålla verkstad och föreläsning för doktorander inom idéhistoria 2014. Samtidigt öppnades möjligheter för att få syn på egna sätt att se som annars tas för givet, vilket Whatmore beskriver i *What is Intellectual History?*. Självt var jag i början av mitt avhandlingsarbete och entusiastisk över situationen där olika sätt att närma sig idéhistoria ställdes mot varandra. Efter att ha studerat idéhistoria vid Stockholms universitet och Södertörns högskola hade jag som doktorand i Umeå mött en annan förståelse av ämnet än vad jag var van vid, och under Whatmores vistelse kom dessa institutionella skillnader fram än tydligare som en mångfald av inte alltid förenliga perspektiv. Diskussionerna som uppstod visade hur olikheterna inte bara handlade om huruvida det var Pocock eller Foucault som figurerade som husgud, men snarare hur tydligt det var att vi alla var formade av vår egen bakgrund (som gärna sågs som den rätta). Just nyfikenhet i sätt att se på det egna ämnet kom att bli början på det projekt jag arbetar med nu där jag skriver om hur idéhistorieämnet och dess akademiska dygder har formats i olika nationella och institutionella kontexter. Värdet med oväntade möten är som goda teorier – de visar inte bara på olika sätt att se och läsa, utan bjuder också in till att ompröva den egna hemvisten och de praktiker, teorier och moden som tas för givna.

HAMPUS ÖSTH GUSTAFSSON: Jag har själv tagit stora intryck av den forskning om tillvarons mångskiktade temporaliteter som särskilt under det senaste decenniet blivit populär. Denna temporalitetsforskning bygger på en rad olika teoretiska influenser och speglar en bredare pluraliserings- och decentraliseringstrend som utvecklats inom inte minst postkolonial forskning i Chakrabartys efterföljd, där exempelvis begreppet ”samtidigheter” fått genomslag inom olika humanistiska inriktningar (som vid Linnéuniversitetets Centre for Concurrences). På ett historieteoretiskt plan har temporalitetsforskningen främst tagit sin utgångspunkt i Kosellecks arbeten (även om spåren också leder tillbaka till Braudel). Multipla

temporaliteter blev särskilt uppmärksammade efter ett temanummer av *History and Theory* 2014 redigerat av Helge Jordheim (återigen), som senare fört diskussionen vidare med flera texter om temporal synkronisering: hur olika tidsrytmer aktivt behöver ordnas och anpassas till varandra.

Temporalitetsperspektiven har snabbt anammats bland svenska idéhistoriker, vilket tydligt framgår av Anders Ekströms och Staffan Bergwicks antologi *Times of History, Times of Nature* (2022). I Uppsala läste närmast hela min doktorandgeneration en kurs om ”Times in Plural” i samarbete med norska miljöer. Och bara på ett par år har vi nu sett svenska avhandlingar som tydligt interagerar med temporalitetsforskningen.

Själv har jag i olika projekt knutit an till Jordheims synkroniseringsbegrepp. Jag finner det särskilt användbart då det fixerar en central ”byggande” epistemisk aktivitet och öppnar upp för en performativ förståelse. Då det föreligger en risk att teorier om tid annars blir väldigt grovhuggna och lägger sig på en ambitiös ontologisk nivå är det viktigt att utforska hur temporalitetsperspektiv kan appliceras i konkreta sammanhang. Något som jag tror har vidare potential i ljuset av befintliga studier av temporal synkronisering är att bättre fånga upp asymmetriska aspekter, att synliggöra hur synkroniseringsprocesser hela tiden pågår inom ramen för makt-hierarkier, manifesterade genom olika temporal regimer i samhället. Här pågår just nu ett aktivt laborerande. Det har då, bland annat i antologin *Power and Time* (2020) och ett nytt temanummer av *History and Theory* (2023), föreslagits alternativ som *chronocenos* och *chronopolitics* för att nyansera den begreppsliga repertoaren.

Inom framtida projekt som jag själv hoppas kunna utveckla om tidspolitik i universitetens historia vore det särskilt användbart att finna fler sätt att förstå varför vissa temporal regimer etableras på bekostnad av andra. Inom aktuell forskning om akademien har det på senare år utförts spännande studier som sammanför det temporal och rumsliga med hänvisning till Barbara Adams *timescapes*-begrepp. I ett sådant sammanhang har utbildningssociologer bland annat undersökt hur institutionell tid fungerar som strategisk resurs vid universiteten. Sådana perspektiv kan skärpas genom ett tätare utbyte mellan historieteori och bredare antropologisk och sociologisk forskning.

För att få till stånd den kombination av hermeneutik och kunskaps-sociologi som jag tidigare nämnde använde jag i min egen avhandling ett perspektiv som betecknats ”förväntningssociologi”, vilket även lanserats i Anna Tunlids och Sven Widmalms antologi *Det forskningspolitiska laboratoriet* (2016). Där sammanstrålar Koselleck och STS (särskilt i sociologen Nik Browns tolkning). Men jag tror att mycket mer står att vinna genom den typen av teoretiska korsbefruktningar, och själva teoriutvecklingen lär med all sannolikhet stimuleras av just tvärgående aktiviteter som sådana.

Vetenskapen tänks alltid – och behöver alltid legitimeras – som ett temporalt projekt. För att förstå de maktförhållanden, narrativa byggnader och strategier som ingår i detta finns det all anledning för idéhistoriker att bidra till en mångvetenskaplig temporalitetssociologi.

4. Avslutande reflektioner

ANNELIE DRAKMAN: Vi är verkligen förvånansvärt eniga på flera punkter! Särskilt att så många lyfter fram digitala humaniora, kunskapshistoria och temporalitetsforskning.

Jag vill också knyta an till något Erik Isberg lyfte: Lorraine Dastons uppmaning att historisera det uppenbara. Det är angreppssättet som lockade mig till idéhistorien från första början: just den där känslan av svindel det kan ge att inse att någonting som jag ansåg vara naturligt – en ofrånkomlig och okomplicerad del av världen och av sättet jag själv förstår den – i själva verket har en historia som är beroende av en specifik kontext och vissa personers strävan och önskemål. Att avslöja det komplexa i det till synes enkla och självklara – det är vad i alla fall jag kommer att ägna mig åt de närmaste åren, i form av historiska studier av sådana självklarheter som glädje, kreativitet och att ha roligt.

Avslutningsvis vill jag återvända till angelägenheten. Hur kan vi idéhistoriker säkerställa att forskningen vi utför verkligen talar till, hjälper, och förklarar för människor utanför vårt eget skrå? Hur kan fortsätta nå ut i ett föränderligt medielandskap? Dagarna då dominans på *Dagen Nyheter*s kultursidor gick att likställa med att entusiasmera en bildad allmänhet är nog förbi. Numera är uppmärksamheten alltför splittrad.

Nya publiceringsstrategier som Open Access eller att göra resultat och källor tillgängliga på hemsidor gör att forskningen finns mer tillgänglig för allmänheten än någonsin tidigare. Men när de materiella hindren för forskning att nå ut i många fall undanröjts kvarstår ändå de uppmärksamhetsbaserade: hur kan vi göra idéhistorisk forskning värd för allmänheten att lägga tid på? Det borde vi prata mer om.

ERIK ISBERG: Det är ganska slående, tycker jag, att en trendspaning om teori i samtida idéhistorisk forskning också handlar så pass mycket om metodfrågor och forskningens institutionella och ekonomiska villkor. Teorianvändningen framstår som en del av de, som Synne formulerar det, ”ämneskonstituerade praktiker”, som formar både vår forskning och våra egna identiteter som forskare. Kanske är detta indikativt för en tid där både publiceringsformer och nya akademiska centrumbildningar har varit i rörelse, och skapat nya behov och nya sätt att teoretisera kring idéhistoriska forskningsfrågor. Även det empiriska urvalet tror jag påverkas av de

här faktorerna och jag instämmer med Annelie i att detta kan vara nog så generativt för nya uppslag och idéer.

När det gäller de teoretiska ingångarna i sig tycks vi vara ganska överens om de större trenderna: digitala humaniora, temporalitet och tvärvetenskapliga ansatser är återkommande i våra svar. Min känsla är att dessa tendenser hänger samman med större forskningspolitiska frågor om idéhistoriens angelägenhet och förmåga att ta ett kliv bortom dekonstruktion och i stället, som Hampus påpekar, skapa syntetisk kunskap utan att bli positivistiska. Detta är allt annat än enkelt. Men jag känner mig samtidigt inspirerad av att läsa ”trendspaningarna” i detta idéforum: det blir väldigt tydligt att idéhistorisk forskning fortsatt har potential att bidra med viktiga perspektiv i ett föränderligt politiskt och medialt landskap.

Ett annat spår som vi alla fyra på olika sätt närmar oss är behovet att av låta teoretiska perspektiv mötas på nya sätt. I jämförelse med andra historiska underdiscipliner i en internationell kontext är den svenska idéhistoriska forskningen ovanligt teoretiskt och empiriskt bred. I en fragmenterad forskningsvärld kan detta kanske komma att bli en styrka, där idéhistoria kan föra samman annars åtskilda forskningsfält.

SYNNE MYREBØE: Att Whatmore framställde svenska idéhistoriker som foucauldianer kan nog läsas som ett mer polemiskt utlåtande än som en empirisk beskrivning. För snarare än två kulturer är idéhistoria ett interdisciplinärt fält med många kulturer. På samma sätt som att idéhistoria i Sverige svårigen låter sig fångas inom ett lärosätes inriktning eller en teoretisk trend, riskerar referenser till idéhistoriska stammar som till exempel ”foucauldianer” eller ”the Cambridge School” att missa olikheter och historisk förändring hos dem som ofta förknippas med denna miljö. Just svårigheten att förhålla sig till förändring är också ämnet för *Intellectual History and the Problem of Conceptual Change* (2024) av Elias Palti, som tar upp centrala tankespår inom brittisk, tysk och fransk idéhistoria. En av bokens stora förtjänster är att den sätter olika förståelser av idéhistoria i dialog med varandra. Som Erik tror jag att mer öppenhet och interdisciplinära samarbeten mellan olika länder och lärosäten framöver kommer generera nya sätt att tänka kring idéhistorieämnets tvärvetenskaplighet.

Liksom i mode kan det som utger sig för att vara nytt, i själva verket vara gammalt och tvärt om; omtag och reflektion över det till synes bekanta kan framkalla nya insikter. I linje med den senare praktiken kan de pågående överläggningarna om Intellectual History och History of Political Thought i Storbritannien ses som inspiration för idéhistoriker i Sverige. Vid en föreläsning i Århus för några år sedan framhöll Annabel Brett – själv verksam inom *History of Political Thought* och *intellectual his-*

tory i Cambridge – nödvändigheten av att i tvärsnittet mellan idéhistoria och filosofi omvärdera den performativa roll idéhistoriker haft som tolkare av det förflutna och samtiden. Likaledes diskuterar Richard Bourke idéhistorikers olika (i hans ögon ofta bristfälliga) förståelser av den politiska filosofihistorien och dess påföljande resultat i *Hegel's World Revolutions* (2023). Brett och Bourkes omprövningar av den egna traditionen och dess praktikers politiska dimensioner kan ses som påminnelse om det som inte riktigt uppmärksammats i denna trendspaning av svensk idéhistoria – nämligen politisk idéhistoria och idéhistoriens estetik och politik. Med den relativt nya forskarskolan i politisk idéhistoria har svenska idéhistoriker goda möjligheter till internationellt kunskapsutbyte som säkerligen kommer verka in på den svenska idéhistorieskrivningen.

Jag håller med Annelie om att ändrade finansieringsstrukturer verkar in på vad idéhistoriker anser vara angeläget att arbeta med och hur de gör det, samt att intresset och relevansen av att utforska praktiker står sig. Givet att idéhistorieämnet (kanske jämte teologi och filosofi) fortfarande är ett ovanligt vitt och mansdominerat ämne, pockar det inte minst på att kritiskt reflektera kring akademins egna former och praktiker. För vilka kunskaper och kunskapssubjekt är det som sätts på spel i införandet av nya teoretiska trender? När teoretiska moden motiveras som ett utforskande av maktstrukturella fenomen samtidigt som att praktiken inom en uppmärksamhetsekonomi upprepar och uppmuntrar patriarkala former, så är det kanske i det görande som dragit sig undan etikettering eller *branding* att det subversiva kan äga rum.

Så till slut – i stället för att kasta sig in i tävlingen om att förklara världen eller sälja sig som begärsobjekt hoppas jag att idéhistorieämnet i Sverige också framöver vill bejaka mångspråkigheten, lyssna in, läsa, skriva, polemisera, utforska och utmana den egna bildningstraditionens hermeneutiska performativitet. Här kan mycket utträttas.

HAMPUS ÖSTH GUSTAFSSON: När jag läser mina medskribenters inlägg i detta idéforum blir det återigen tydligt hur våra respektive utbildnings- och forskningsmiljöer sätter stark prägel på vad vi upplever som dominerande och sammanhållande perspektiv. Erik Isberg lyfter till exempel fram de tvärvetenskapliga inriktningar som utvecklats vid KTH.

När texterna läses sammantaget inser jag också att våra diskussioner ibland handlar mer om metod än teori. Mönstret är intressant med tanke på att humanistiska ämnen, inklusive idéhistoria, under de senaste decennierna ofta karaktäriserats som – och ibland anklagats för att vara – så starkt teoridrivna. Frågan är i vilken utsträckning ett förnyat intresse för metodfrågor har stimulerats av de senaste årens integrativa inriktningar, till exempel digitala humaniora som Annelie Drakman nämner? Detta vore en

i sig intressant vetenskapshistorisk fråga att så småningom undersöka empiriskt.

Annars framgår med all tydlighet att det föreligger en påtaglig bredd och idérikedom trots att idéhistoria är ett relativt litet ämne. Pluralism och heterogenitet, rörlighet och eklekticism dyker upp som nyckelord. Flexibilitet verkar ha etsat sig fast i idéhistorikerns självbild. På detta följer givetvis frågan om vi riskerar att hemfalla åt en alldeles för otyglad anything goes-inställning som kanske får oss att framstå som alltför medvetna (för att tala med Synne Myrebøe), ja, i värsta fall som kappvärdare, av forskare i andra ämnen och i andra länder?

★

Just när jag fick möjlighet att läsa de samlade svaren ovan publicerades en debattsektion i *Historisk tidskrift* om teori, intressant nog med bidrag från hela fyra idéhistoriker. Detta vittnar om ett allttjämt rikt intresse för teoretiska frågor inom ämnet.

I ett par av texterna betonades vikten av reflexivitet, något som får mig att tänka på Drakmans synpunkt om att teori- och metodapparaten ofta kan tillåtas vara något underförstådd. Givetvis måste våra forskningspublikationer leva upp till olika parametrar vad gäller transparens och intersubjektivitet, men bland det viktigaste är också att de ger utrymme för och bygger på just en väl utvecklad reflexivitet. Och det tycker jag att den mesta idéhistoriska forskning som jag läser gör. Som Ulla Manns skriver: ”I dagens svenska historieforskning (...) förefaller intresset för kritiska och reflekterande hållningar (...) finnas och vara vid god hälsa”.

Och om det nu löper moden i teorianvändningen så är det viktigt att vi med jämna mellanrum gör avstämningar – som i detta idéforum – för att artikulera den reflexivitet som finns inbakad i och förenar våra forskningsinsatser. Som Peter Josephson och Frans Lundgren skriver i samma nummer av HT: ”det är svårt att invända mot krav på fördjupad teoretisk reflektion. Det är en uppgift som alltid måste anses oavslutad”.

Referenser

- Adam, Barbara, *Timescapes of Modernity: The Environment and Invisible Hazards* (London: Routledge, 1998).
- Bashford, Alison, Emily M. Kern & Adam Bobbette (eds.), *New Earth Histories: Geo-Cosmologies and the Making of the Modern World* (Chicago: The University of Chicago Press, 2023).
- Borsgård, Gustav, Jenny Jarlsdotter Wikström & Tora Lane (red.), *Uppmärksamhet* (Solna: Bokförlaget Faethon, 2024).
- Brown, Nik & Mike Michael, ”A Sociology of Expectations: Retrospecting Prospects

- and Prospecting Retrospects”, *Technology Analysis & Strategic Management*, 15:1 (2003), 3–18.
- Brydon, Diana, Peter Forsgren & Gunlög Fur (red.), *Concurrent Imaginaries, Postcolonial Worlds* (Leiden: Brill Rodopi, 2017).
- Burman, Anders, Bosse Holmqvist och Shamal Kaveh, ”Inledning”, *Lychnos* 2008, s. 93.
- Chakrabarty, Dipesh, ”The Planet: An Emergent Humanist Category”, *Critical Inquiry* 46:4 (2019), 1–31.
- Coen, Deborah, *Climate in Motion: Science, Empire, and the Problem of Scale* (Chicago: The University of Chicago Press, 2018).
- Collini, Stefan, ”General Introduction”, i Stefan Collini, Richard Whatmore & Brian Young (red.), *Economy, Polity, and Society: British Intellectual History 1750–1950/History, Religion, and Culture: British Intellectual History 1750–1950* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 1–21.
- Edelstein, Dan, Stefanos Geroulanos & Natasha Wheatley (red.), *Power and Time: Temporalities in Conflict and the Making of History* (Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 2020).
- Ekström, Anders & Staffan Bergwik (red.), *Times of History, Times of Nature: Temporalization and the Limits of Modern Knowledge* (New York: Berghahn, 2022).
- Ekström, Sara, *Att styra genom känslor: Regeringskonst i tre gustavianska projekt* (Stockholm: Stockholms universitet, 2023).
- Esposito, Fernando & Tobias Becker, ”The Time of Politics, the Politics of Time, and Politicized Time: An Introduction to Chronopolitics”, *History and Theory*, 62:4 (2023), 3–23.
- Fressoz, Jean-Baptiste & Fabien Locher, *Chaos in the Heavens: The Forgotten History of Climate Change* (London: Verso, 2024 [2022]).
- Hansson, Jonas & Kristiina Savin (red.), *Svenska begreppshistorier: Från antropocen till åsiktskorridor* (Fri tanke: Stockholm, 2022).
- Haraway, Donna, ”Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective”, *Feminist Studies*, 14:3 (1988), 575–599.
- Historisk tidskrift* 2024:2. Idé & debatt: ”Teori i historisk forskning”, 262–287.
- Jansson, Martin, *Samtidens gränser: Om språkreformer och historisk tid runt sekelskiftet 1900* (Uppsala: Uppsala universitet, 2023).
- Jordheim, Helge, *Läsningens vetenskap: Utkast till en ny filologi* (Göteborg: Daidalos, 2003).
- Jordheim, Helge, ”Introduction: Multiple Times and the Work of Synchronization”, *History and Theory*, 53:4 (2014), 498–518.
- Millcrantz, Jens, Anna Åberg, Kristoffer Ekberg & Susanna Lidström, ”Scandia introducerar: Petrokultur och energihistoria”, *Scandia*, 88:1 (2022): 127–140.
- Mitterle, Alexander, ”Time, the University, and Stratification: The Historical Making of Institutional Time as a Strategic Resource”, i Filip Vostal (red.) *Inquiring into Academic Timescapes* (Leeds: Emerald, 2021), 211–229.
- Nordblad, Julia, ”On the Difference between Anthropocene and Climate Change Temporalities”, *Critical Inquiry*. 47 (2021): 328–348.
- Pocock, JGA, ”The antipodean perception”, i *The Discovery of Islands* (Cambridge: Cambridge University Press; 2005).
- Rosenwein, Barbara H., *Emotional Communities in the Early Middle Ages* (Ithaca: Cornell University Press, 2006).